

gebruik van pseudo-wetenschappelijke argumenten en (...) karikaturen van wetenschappelijke theorieën, die uiteindelijk als pure projecties ontmaskerd kunnen worden' verwijten, lijkt ons voor hen enige zelfkritiek niet overbodig. Nog afgezien van de vraag of het pleidooi voor een grotere rol van de vader op zich een progressieve en vanzelfsprekende zaak is (zie bijvoorbeeld de discussie in de vrouwenbeweging), vinden wij de zogenaamde onderbouwing en goedkeuring vanuit 'de wetenschap' voor zo'n pleidooi zeer bedenkelijk. Het roept het beeld op van technokraten die vanuit hun expertise inzake menselijke relaties de maat aangeven voor wenselijke ontwikkelingen en emancipatoriese mogelijkheden. Moet dat nu de nieuwe progressieve psychologie voorstellen?

Margaretha Vergeer/
Rien van IJendoorn
**Loos en ideologies geredekavel
over de attachmenttheorie**
Antwoord aan Van Berkel e.a.

*Een kosmies perspectief in plaats van
progressieve psychologie?*

Er bestaat 'de noodzaak ontwikkelingen op het terrein van de wetenschap te relateren aan maatschappelijke processen, te zoeken naar samenhangen, wederzijdse beïnvloeding, parallelle verschuivingen en dergelijke. Anders wordt elk gepraat over "progressieve theorievorming" een loos en ideologies geredekavel', aldus Van Berkel, De Graaf, De Kanter en De Winter in hun kritiese reactie op het themanummer 'attachment' van *Psychologie en maatschappij*.¹ Ook een thema als 'attachment' zou in een alomvattend kader van histories-maatschappelijke ontwikkelingen geplaatst moeten worden om loos en ideologies geredekavel te vermijden. In de bijdragen van

Elbers en van onszelf aan het themanummer wordt een dergelijk kader niet zichtbaar; ergo: hier is sprake van geredekavel, zo kan de belangrijkste kritiek van Van Berkel e.a. in een notedop worden samengevat. Wat hadden we moeten doen om hun goedkeuring in de wacht te slepen? We hadden 'attachment' moeten sieren met een veelkleurige kralenketting die door Van Berkel e.a. aaneengeregen is met zaken als 'arbeidsdeling', 'sociale politiek', 'ouderkursussen', 'woonsituatie', 'inkomen', 'oorlog en vrede' en ander ongeregeld goed. Wij zijn het volkomen met Van Berkel e.a. eens dat vanuit een dergelijk kosmies perspectief de attachmentproblematiek ongetwijfeld in een ander licht zou komen te staan. Het is voor ons echter vooralsnog de vraag of in dit andere licht de attachmenttheorie ons zou verschijnen als een nieuwe technologie ter sociale controle, zoals de auteurs wel wat al te voorbarig en al te stellig menen. In het flakkerend kaarslicht dat zij op de attachmentproblematiek werpen zou deze indruk kunnen ontstaan, maar hun vluchtige exploraties van de historische achtergronden van (de studie van) attachment laten slechts vage vermoedens in plaats van stellige konklusies toe.

Op zich staan ook wij op het standpunt dat attachment en haar wetenschappelijke bestudering in een histories-maatschappelijke kontekst geplaatst moet worden. Elders hebben we gewezen op de monumentale studies van Ariès, Shorter en anderen naar deze kontekst.² Zelfs deze historici van specialisme zijn na jarenlang intensief bronnenonderzoek tot niet veel meer in staat dan het formuleren van een schetsmatige theorie en enkele globale hypothesen, die overigens niet konvergeren met de veronderstelling van Van Berkel e.a. dat het gehechtheidsverschijnsel pas na de tweede wereldoorlog zijn huidige vorm en inhoud zou hebben gekregen. Als leken zich aan een historische beschrijving wagen,

ontstaan soms de meest koddige patronen. Zo presteren Van Berkel e.a. het in minder dan tien regels een kleine eeuw (1889-1981) te overbruggen. En zo komt Singer in haar reactie op onze kritiek tot de ontdekking dat de smalle literatuurbasis onder haar grofkorrelige analyse van de histories-maatschappelijke achtergronden van de attachmenttheorie al gaat wankelen als een van de belangrijkste kroongetuigen in haar betoog, E. Wilson, na voortgezet histories onderzoek toch enigszins van mening lijkt te zijn veranderd over de wijze waarop tegen vrouwen zou zijn 'samengezworen' om ze aan huis en haard te kluisteren.³

Een goede analyse van de histories-maatschappelijke achtergronden van de attachmenttheorie is zonder meer gewenst. We achten onszelf echter (nog) niet goed toegerust voor een dergelijke omvangrijke onderneming. En wij achten ook onze kritici (Van Berkel e.a. en Singer) niet goed toegerust voor dit avontuur. In zo'n situatie toch streven naar een histories-maatschappelijk perspectief is vragen om een kosmologie in de vorm van een omgekeerde pyramide: een maximum aan verreichende uitspraken op basis van een minimum aan geloofwaardig bewijsmateriaal. In onze bijdrage over de rol van de vader in de gehechtheidsontwikkeling van jonge kinderen hebben we ons expliciet beperkt tot enkele kultureel-antropologische, ontwikkelingspsychologische en pedagogische aspecten en geabstraheerd van de histories-maatschappelijke dimensie, waarvan we expliciet de relevantie hebben onderschreven. Voor ons is deze dimensie echter te belangrijk om door relatieve leken op dit terrein onderzocht en beschreven te worden. Zoals gezegd illustreren Van Berkel e.a. en Singer erg goed waartoe amateurisme in dit opzicht leidt.

Aan het streven naar een kosmies perspectief ligt het fundamentele misverstand ten grondslag als zou een

progressieve psychologie de gehele discussie in de progressieve wetenschap voor haar rekening moeten nemen. Progressieve wetenschapsbeoefening is een interdisciplinair gebeuren, waarbij aan de vakwetenschappelijke inbreng, i.c. de psychologische bijdrage de hoogste eisen moeten worden gesteld. Het getuigt van misplaatste omnipotentiegevoelens als progressieve psychologen zouden menen niet alleen die psychologische bijdrage adequaat te kunnen verzorgen, maar daarenboven ook een sociologische en historische inbreng van nivo te kunnen hebben. Ook in de wetenschap zijn we het ambachtelijke stadium gepasseerd dat iedere wetenschapper werd geacht alle disciplines even goed te beheersen. Arbeidsdeling is een essentieel kenmerk van moderne (progressieve) wetenschapsbeoefening in een periode van explosieve groei van het wetenschappelijk informatie-aanbod. Natuurlijk wil dit niet zeggen dat de psychologie geen verbindingen zou moeten leggen naar de sociologie, historische gedragswetenschap en dergelijke. Maar progressieve psychologie is en blijft in de eerste plaats *psychologie*, hoezeer histories-maatschappelijke aspecten van het objectgebied haar ook ter harte gaan. Het wordt tijd dat de progressieve psychologie het even omnipotente als archaïese ideaal van de 'homo universalis' in haar rariteitenkabinet bijzet, wil ze niet het gevaar lopen als vakwetenschap niet serieus genomen worden.

Attachmenttheorie en technologie
 'Het lijkt te gaan om een nieuwe kritiese psychologie die wel of niet haar goedkeuring kan hechten, en wel op wetenschappelijke gronden, aan het sturen van kinderen naar krèches, aan het werken van moeders, aan woongroepen, aan het vaderschap van mannen, enzovoort', aldus Van Berkel e.a. Zij vrezen een 'progressieve' technokratie, waarin op wetenschappelijke leest geschoeid

vergelijkend warenonderzoek beslist over de wenselijkheid van nieuwe, emancipatorische ontwikkelingen. Hiermee wordt een uiterst belangrijk vraagstuk aangesneden, namelijk de vraag naar de verhouding tussen theorie en praktijk. Ook hier blijkt echter het stellen van relevante vragen geenszins een waterdichte garantie voor het geven van een akseptabel antwoord. Zowel in de kritiek van Van Berkel e.a. alsook in die van Singer komt namelijk een nogal naïef beeld van deze relatie naar voren.

Onderzoekers die we citeren in ons artikel over het symmetrische gezin zouden slechts triviale resultaten hebben opgeleverd waarvan 'de' praktijk toch allang op de hoogte is, zo stellen bijvoorbeeld Van Berkel e.a. Wat voegt een dergelijke wetenschap van de sensus communis nu nog toe aan de steeds groeiende ervaring van opvoeders met veranderende ouder-rolpatronen, zo vragen ze zich niet erg nieuwsgierig naar het antwoord af. Nog afgezien van het feit dat hier aan een zeer beperkte praktijk wordt gerefereerd (kommune, rolwisseling en dergelijke) die zeker niet de praktijk van de meeste ouders in de nederlandse situatie anno 1981 representeert zoals we door eigen onderzoek hebben kunnen vaststellen,⁴ is hier het misverstand in het spel dat wetenschap alleen nuttig zou zijn als zij resultaten oplevert waarvan niemand zelfs maar had kunnen dromen. Wetenschap zou haar zin verliezen als ze resultaten produceert die ooit al eens door iemand zijn geanticipeerd. Wij zouden hiertegenover willen stellen dat juist een praktijkbetrokken wetenschap haar hypothesen aan praktische noties en inzichten ontleent die nadere analyse en toetsing behoeven omdat ze van emancipatorische waarde zijn en generaliseerbaar zouden moeten worden. Wetenschap vangt niet aan in een sociaal vacuüm, maar laat zich hypothesen

aanreiken uit een praktijk die ze wil ondersteunen.

Het is onbetwistbaar dat in brede lagen van de bevolking (en niet in het minst in de zogenaamde lagere sociaal-ekonomische strata, zoals we door onderzoek konden vaststellen⁵) de mening overheerst dat de opvoeding en verzorging van baby's en jonge kinderen tot het exclusieve domein of in ieder geval de uiteindelijke verantwoordelijkheid van de moeder behoort. Wie dat ontkent loopt helaas met z'n ongetwijfeld 'progressieve' gedachten in de wolven. Onderzoek ter toetsing van deze dominante mening lijkt ons derhalve zinvoller te meer daar zo langzamerhand steeds meer opvoeders, i.c. moeders tegen de stroom van sociale vooroordelen in zoeken naar mogelijkheden het opvoedingsmilieu van hun kinderen te verduunen, c.q. te verbreden, en wil zeggen de opvoeding te vermaatschappelijken.⁶ Hiermee willen we niet de waarde van onderzoek naar opvoeding in communes en dergelijke ontkennen. We bestrijden echter wel het idee dat alleen onderzoek naar deze kwantitatief gezien nog 'exotische' leef- en opvoedingssituaties progressief genoemd zou mogen worden en dat aandacht voor het doorsnee nederlandse gezin automatisch de obligate kritiek tot gevolg moet hebben die men te veel vertrouwen koestert 'in het opvoedingskader dat het gezin biedt' (Van Berkel e.a.). Helaas kan een onderzoeksgroep van bescheiden omvang niet alle relevante vragen tegelijk onderzoeken. Ons inziens tieren vooroordelen en mythen over het moeder- en vaderschap nog het weligst in de 'norm gezinsopvoeding' (wat beslist niet wil zeggen dat zogenaamde progressieve opvoedingssituaties niet doortrokken kunnen zijn van mythevorming; we denken dan met name aan situaties gebaseerd op 'vom Kinde aus'-idee). Dat legitimeert on

onderzoeksvraag voldoende. Ook in dit opzicht zou de progressieve psychologie haar kosmische pretenties moeten laten vallen, haar holistische neigingen voorlopig moeten onderdrukken en moeten overgaan tot de (vermoedende) orde van de dag: het verrichten van psychologies onderzoek naar relevante, goed omschreven en afgeperkte probleemstellingen op zoek naar in principe intersubjectief controleerbare oplossingen.

Singer maakt het helemaal bont als ze meent de kloof tussen theorie en praktijk te kunnen dichten door praktijktheorie en wetenschappelijke theorie aan elkaar gelijk te stellen. 'Wat is het verschil tussen Mitscherlich en de door mij geïnterviewde ouders en leidsters?', zo vraagt ze zich af in haar reactie op onze kritiek.⁷ 'Een titel...? Het verschil in status van werken met kinderen en een psychoanalytische praktijk...? Dat kunnen in kringen van progressieve psychologen toch geen argumenten zijn om de ene ervaring superieur te verklaren aan de andere?', zo beantwoordt ze haar eigen vraag. Een dergelijk antwoord lost het probleem van de verhouding tussen theorie en praktijk radikaal op, namelijk door theorie en praktijk(theorie) ekwivalent aan elkaar te verklaren. Anders gezegd: hier wordt een probleem opgelost door het te ontkennen. Een weinig vruchtbare werkwijze, zo lijkt het ons, die niets verheldert over de mogelijkheden maar ook niet over de grenzen van de wisselwerking tussen wetenschappelijke theorie en praktijkervaringen.

Wij menen dat het onderzoek naar verdunningstendensen en attachment resultaten kan opleveren die prakties bruikbaar zijn,⁸ zonder dat er sprake is van het aanreiken, of erger nog: het opdringen van technologieën aan argeloze opvoeders. Het is althans in de pedagogiek genoegzaam bekend dat met technologieën in de sociale werkelijkheid weinig te beginnen valt. Ingebakken gedragspatronen en routines

maken deze werkelijkheid (gelukkig) weerbarstig tegen van buitenaf opgelegde veranderingen. Ook betekent praktische bruikbaarheid niet dat we de onderzoeksresultaten zouden willen gebruiken zoals de konsumentenbond over het algemeen resultaten van wetenschappelijk warenonderzoek gebruikt, namelijk door er dwingende adviezen op te baseren voor het aanwenden van bepaalde producten, c.q. opvoedingsmethoden en -maatregelen. Het gaat er niet om 'goedkeuring' te hechten (Van Berkel e.a.) aan bepaalde opvoedingspraktijken en andere deze goedkeuring te onthouden. Wetenschap als technokratische censor is al even verwerpelij als een naïeve technologie-opvatting. Ons gaat het erom via een nauwgezette objectivering van opvoedings- en ontwikkelingsprocessen opvoeders een 'spiegel' voor te houden waarin de konsekventies en alternatieven van hun keuzen vóór of tegen bepaalde opvoedingssituaties weerspiegeld en daardoor rationeel bediskussieerbaar worden. Hieraan liggen de (prakseologische) gedachten ten grondslag dat de praktijk via rationele overweging zelf moet beslissen over eventueel gebruik van wetenschappelijke onderzoeksresultaten, dat het aan de 'pedagogiese takt' van de opvoeders moet worden overgelaten in hoeverre zij de resultaten in hun praktijktheorie willen integreren en dat wetenschappelijk onderzoek zijn aandacht moet richten op verborgen normatieve vooronderstellingen, op onbedoelde konsekventies van praktijken, op diskrepanties tussen praktische doelen en gerealiseerde gevolgen en op onbewust gebleven alternatieven.⁹ De praktijk moet paradoxaal genoeg vooral haar 'schaduwzijden' in de theorie weerspiegeld zien om zich tot een meer rationele praktijk te kunnen ontwikkelen. We kunnen in dit korte bestek niet verder op het belangrijke vraagstuk van de verhouding theorie-praktijk

ingaan; we verwijzen de psychologies geschoolde lezer graag naar de pedagogiese denktraditie dienaangaande.

Biologisme en normatief universalisme

'Hechting wordt als een universeel verschijnsel opgevoerd, als een wezenskenmerk van vooral moeder-kind verhoudingen', aldus Van Berkel e.a., die niet afkerig blijken te zijn van even boude als moeilijk te funderen stellingen. We willen de auteurs eraan herinneren dat ons artikel voor het attachmentnummer van *P&M* over gehechtheid van kinderen aan hun *vader* handelde. Dit is als zodanig een massief bewijs voor het tegendeel van wat zij in bovengenoemde stelling poneren. Om verdere misverstanden over het vermeende biologisme en normatief universalisme van de attachmenttheorie te voorkomen, is het goed even stil te staan bij Bowlby's fylogenetiese fundering van de theorie. Er is slechts één universalisties element in de attachmenttheorie aan te wijzen, en dat is de fylogenetiese stelling dat baby's waarschijnlijk 'evolutionary adapted' zijn om zich aan volwassen soortgenoten te hechten die hen in hun bijna absolute hulpeloosheid de nodige bescherming, veiligheid en bestaanszekerheid weten te bieden. Van biologiese erfelijkheid of iets dergelijks is hier geen sprake. Wel staat het moeilijk te ontkennen fenomeen van de hulpeloze, eigenlijk altijd 'prematuur' geboren (en daardoor uitmuntend leerbare) baby centraal. De attachmenttheorie relateert de hulpeloosheid door erop te wijzen dat het kind niet helemaal is overgeleverd aan de goede wil en generositeit van een volwassen soortgenoot om te kunnen overleven. Zij laat zien dat zelfs een baby niet ongewapend de strijd om het bestaan hoeft aan te binden, maar over de nodige middelen beschikt om één of meerdere soortgenoten te dwingen de levensnoodzakelijke verzorging te geven. Huilen, vastklampen en soortgelijke

(voorlopers van) attachmentgedragingen zijn voorbeelden van deze wapens. Het is, mede in het licht van recente ontwikkelingen in de kritiese psychologie van berlijnse signatuur, eenvoudigweg onmogelijk evolutionaire wortels van menselijk gedrag te ontkennen door het biologisme- of universalisme-verwijt te laten horen.¹⁰ Deze ontwikkelingen illustreren de noodzaak naast een ontogenetiese en histories-maatschappelijke analyse ook een fylogenetiese analyse van aktueel gedrag te maken om tot een sluitende verklaring ervan te kunnen komen. Bowlby heeft weliswaar te weinig aandacht besteed aan de histories-maatschappelijke analyse-stap (hij heeft voor anderen nog wat werk willen overlaten), maar hij heeft als een van de weinige 'traditionele' psychologen wel het belang gezien van een bestudering van fylogenetiese voorlopers van zulke simpele kinderlijke gedragingen als huilen, vastklampen en dergelijke. Overigens impliceert het idee van de 'evolutionary adaptedness' van baby's geenszins dat attachment te allen tijde dezelfde vorm en inhoud zou hebben gehad. Hoewel baby's waarschijnlijk beter zijn toegerust voor de strijd om het bestaan dan we veelal geneigd zijn aan te nemen, kunnen attachmentgedragingen toch in het luchtledige tasten, omdat bijvoorbeeld geen enkele volwassen soortgenoot in staat is deze gedragingen adekwaat te beantwoorden. Zo beschrijft Shorter op plastiese wijze dergelijke katastrofale situaties in de achttiende eeuw, met name onder bevolkingsgroepen die in de toenmalige maatschappelijke omstandigheden ternauwernood het hoofd boven water wisten te houden: 'Daar was bijvoorbeeld de schommelwieg die in boerenhanden een verdovingsinstrument was. Kinderen die niet in slaap vielen werden in de regel in een versufte slaap *gedreund* (...). Ernstiger nog voor het welzijn van het kind was de vrijwel universele praktijk om het gedurende lange

tijden alleen te laten. Alle artsen klagen erover hoe ouders hun kinderen urenlang in hun eigen uitwerpselen laten stoven, terwijl ze strak ingebakerd liggen; hoe kinderen, zonder enig toezicht bij het haardvuur achtergelaten, omkomen omdat hun kleren vlam vatten, en hoe onbewaakte kinderen aangevallen en opgegeten werden door zwijnen in de stal.¹¹ Als volwassen soortgenoten al hun krachten moesten verspillen aan hun eigen strijd om het bestaan (bijvoorbeeld als de graanprijzen weer stegen of een magere oogst binnengehaald moest worden), dan bleef vaak te weinig ruimte over voor een positieve beantwoording van de vraag om leven van de kant van de jonge generaties. Door omstandigheden kan gehechtheid dus volstrekt afwezig lijken te zijn. Dat is een gegeven waarmee ook de attachmenttheorie rekening houdt. Juist door het fylogeneties perspectief perkt deze theorie haar gezichtsveld niet principieel in tot de gezinsvorm (het nucleaire gezin) die hedentendage in westerse samenlevingen domineert. Deze inperking vindt pas plaats als de theorie de fylogenetische analyse-stap laat volgen door een ontogenetische analyse, die per definitie op de huidige maatschappij betrokken is.

Kultureel-antropologies onderzoek kan een goede aanvulling zijn op de ontogenetische analyse, doordat het laat zien welke variaties op het thema van de attachment mogelijk zijn onder divergerende maatschappelijke omstandigheden. Een overzicht zoals wij dat in ons artikel over het symmetries gezin hebben gegeven over ouder-baby relaties in diverse kulturen, verschaft vooral inzicht in de grenzen die aan deze variaties gesteld zijn. Als we zien dat in een aantal kulturen de vader een duidelijk aktievere rol speelt dan in onze samenleving, dan is daarmee aangetoond dat hier de vaderrol zijn eventueel biologies bepaald plafond nog niet heeft bereikt – een niet

onbelangrijk gegeven voor wie tegen de stroom van sociale vooroordelen inroeitend naar een symmetrische gezinsvorm streeft. Dat moeders in bijna alle kulturen een aktievere rol dan de vader in de opvoeding en verzorging van baby's en jonge kinderen spelen, wijst erop dat langs deze weg van het kultureel-antropologes onderzoek het idee (of het vooroordeel) van een biologies predispositie van het moederschap niet weerlegd kan worden. Niet falsifiëren impliceert echter logies noch methodologies verifiëren van een propositie. Op deze asymmetrie van verifikatie en falsifikatie heeft Popper als bestrijder van het logies-positivisme een halve eeuw geleden al gewezen.¹² Het is voor ons dan ook een raadsel hoe Van Berkel e.a. ons een 'biologisties apriori' kunnen aanwrijven, als we bovendien nog het hypotheties karakter van onze argumentatie hebben benadrukt en hebben aangeduid ons een ogenblik in de positie van 'advocatus diaboli' te verplaatsen!

Tot slot

Tot slot willen we nog even kort ingaan op de vraag van de auteurs of een grotere participatie van de vader aan de vroegkinderlijke opvoeding eigenlijk wel een progressieve zaak is, gezien de discussie hierover in de vrouwenbeweging. Er bestaat inderdaad in de vrouwenbeweging een stroming die het moederschap als uniek-vrouwelijke mogelijkheid weer in ere wil herstellen. Deze stroming kapitaliseert op het kleine verschil zonder de grote gevolgen ervan voldoende in rekening te brengen. Wij zouden Van Berkel, De Graaf, De Kanter, De Winter en Singer willen vragen hun kosmies licht eens te laten stralen over dergelijke naturalisties, neo-romanties en restauratieve tendensen in de vrouwenbeweging in plaats van storm te lopen tegen zelfgefröbelde stro-'vrouwen' van de attachmenttheorie.

- 1 Themagedeelte 'attachment', in *Psychologie en maatschappij*, nr 16, september 1981, p 331-395
- 2 M H van IJzendoorn, 'Enkele uitgangspunten van een empiries-pedagogies onderzoek naar attachment', in *Pedagogisch tijdschrift*, nr 5, 1980, p 93-107
- 3 - E Singer, 'Angstige gehechtheid aan de attachmenttheorie', in *Psychologie en maatschappij*, nr 17, december 1981, p 583-587
- 4 L W C Tavecchio, M H van IJzendoorn, 'Taakverdeling bij ouders van jonge kinderen', in *Bevolking en gezin*, 1982, in druk
- 5 Idem
- 6 Vergelijk de konklusie van Van Rijswijk-Clerkx aan het slot van haar histories onderzoek naar geïnstitutionaliseerde kinderopvang L van Rijswijk-Clerkx, *Moeders, kinderen en kinderopvang* Nijmegen (SUN) 1981, p 415-416
- 7 E Singer, 'Angstige gehechtheid', a w
- 8 Vergelijk ook het deelproject 'werkend moederschap en attachment' waarover F Goossens in dit nummer rapporteert
- 9 Vergelijk het zogenaamde 'Uilenspiegelprincipe' van K Mollenhauer en Chr Rittelmeyer, *Methoden der Erziehungswissenschaft* Munchen (Juventa Verlag) 1976
- 10 R van IJzendoorn, R van der Veer, F Goossens, *Kritische Psychologie Drie stromingen* Baarn (Ambo) 1981 Zie ook P van den Dool A Verbij (red), *Van nature maatschappelijk Overzicht van de kritische psychologie* Amsterdam (SUA) 1981
- 11 E Shorter, *De wording van het moderne gezin* Baarn (Ambo) 1975, p 180
- 12 K R Popper, *The Logic of Scientific Discovery* London (Hutchinson) 1980 (oorspronkelijke duitse versie 1935)

Willem Kox/Wim Meeus/
 Quinten Raaijmakers
**Geldstromen, progressief
 onderzoek en progressieve
 psychologenorganisatie**

Een van de stellingen waarover gediscussieerd werd tijdens het slotforum van het in november 1980 gehouden kongres Progressieve Ontwikkelingen in de Psychologie, had betrekking op het al dan niet oprichten van een organisatie van progressieve psychologen Tot een duidelijke uitspraak hierover kwam het echter niet De aldaar gevoerde discussie heeft zich middels reacties van Arjan Dieleman¹ en Pieter Stein² in dit blad voortgezet Naar onze mening legden zij echter in onvoldoende mate een relatie met de situatie waarin het psychologies onderwijs en onderzoek in Nederland verkeert De twee-fasenstructuur voor het wetenschappelijk onderwijs en de door Pais en Van Trier voorgestelde hervormingen van het wetenschappelijk onderzoek zullen direkte gevolgen hebben voor de posities van progressieve psychologen Met name zal het onderzoek veel centralistieser dan tot nu toe het geval was worden georganiseerd In het onderstaande zullen we een overzicht geven van de veranderingen met betrekking tot organisatie en financiering van het onderzoek Vervolgens gaan we dan in op de betekenis ervan voor het organisatieprobleem van progressieve psychologen Wij beseffen dat het probleem ook vanuit andere invalshoeken kan worden benaderd Of dat iets afdoet aan onze konklusies met betrekking tot het wetenschappelijk onderzoek, betwijfelen wij

*De financiering van het
 wetenschappelijk onderzoek voor Pais*
 Afgezien van enkele op kommerciele basis
 werkende particuliere instituten, alsmede